

**ЎЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖОҚАРЫ ҲАМ ОРТА АРНАЎЛЫ
БИЛИМЛЕНДИРИЎ МИНИСТРЛИГИ**

**БЕРДАҚ АТЫНДАҒЫ
ҚАРАҚАЛПАҚ МӘМЛЕКЕТЛИК УНИВЕРСИТЕТИ**

**«Бақсы, жыраў ҳәм дэстан атқарыўшылық мектеплериниң
раўажланыўының тарийхий-теориялық ҳәм әмелий мәселелери»
атамасындағы республикалық илимий-әмелий конференция**

МАТЕРИАЛЛАРЫ

(Нөкис, 26-апрель, 2022 жыл.)

**«Бахши, жиров ва достон ижрочилик мактабларининг
ривожланишининг тарихий-назарий ва амалий масалалари» республика
илмий-назарий, амалий конференция**

МАТЕРИАЛЛАРИ

(Нукус, 26-апрель, 2022 йил.)

МАТЕРИАЛЫ

**Республиканская научно-практическая, теоретическая
конференция «Историко-теоретические и практические вопросы
развития школ бакши, скаргования и исполнительства эпоса»**

(Нукус, 26-апрель, 2022 год.)

Мундарижа

1-СЕКЦИЯ: БАҚСЫ, ЖЫРАЎШЫЛЫҚ МЕКТЕПЛЕРИНИҢ РАЎАЖЛАНЫЎ ТАРИЙХЫ	3
А.М.Реймов. ҚАРАҚАЛПАК БАҚСЫ-ЖЫРАЎШЫЛЫҚ КӨРКЕМ ӨНЕРИ.	3
Қурбанбай Заретдинов. ЖЫРАЎ БАҚСЫ ЖӘМИЙЕТЛИК БИРЛЕСПЕСИНИҢ ЖЫРАЎ, БАҚСЫ МЕКТЕПЛЕРИНИҢ РАЎАЖЛАНДЫРЫЎДАҒЫ ОРНЫ.....	5
А.А.Ережеров. BAQSI HАM JIRAWSHILIQ KՔRKEM ӨNER MEKTEPLERININ RAWAJLANIWI.....	6
Ї.J.Moyanov. QARAQALPAQSTAN BAQSI - JIRAWSHILIQ KՔRKEM ӨNERIN ELE DE RAWAJLANDIRIWДИN METODOLOGIYALIQ ASPEKTLERI.....	14
Ziywar Asqarova, Aydos Qoñiratpaev. JIRAWLAR DՔRETIWSHILIGI KՔRKEM ӨNERDE AYRIQSHA ORINGA IYE.....	16
Teñel Qalliev. BAQSI JIRAWSHILIQ MEKTEPLERININ RAWAJLANIW TARIYXI.....	19
Аяпов Саламат. ҚАРАҚАЛПАК ЖЫРАЎШЫЛЫҚ ӨНЕРИНДЕ НУРАБЫЛЛА ЖЫРАЎ МЕКТЕБИ ХӘМ ОНЫҢ ДАЎАМШЫЛАРЫ.....	22
Norova Shoira. AN'ANAVIY IJRONING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	25
P.Tnibaev. BAQSILAR AWLADI KARIMBAY TNIBAEVTIN DՔRETIWSHILIGI.....	28
Рано Абатбаева. ЖИРОВЧИЛИК МАКТАБИНИҢ ДАВОМЧИЛАРИДАН БИРИ САЛАМАТ АЯПОВ.....	30
Айтмуратов Ж, Айтмуратова Ж. ҚАРАҚАЛПАК МУЗЫКА МӘДЕНИЯТЫНЫҢ РАЎАЖЛАНЫЎЫНДА ЖЫРАЎШЫЛЫҚ МЕКТЕБИНИҢ ОРНЫ.....	33
Р.Алланиязов. МУСИҚА МАДАНИЯТИДА ДУТОРНИҢ ЎРНИ.....	38
Оспанова Рано. ҚАРАҚАЛПАК ЖЫРАЎ - БАҚСЫ САЗЕНДЕЛЕРИ ХӘМ ХАЛЫҚ ҚОСЫҚЛАРЫНЫҢ ОҚЫЎШЫ-ЖАСЛАРЫМЫЗҒА ТӘРБИЯЛЫҚ ӘХМИЙЕТИ.....	41
Жолдасбаева Тамара. БУХАРАЛЫ ҚАРАҚАЛПАК ЖЫРАЎЛАРЫ.....	44
Бердиханова Гүмисай Маратовна. ҚАРАҚАЛПАК МУЗЫКА САЗ ӘСПАБЛАРЫ.....	47
Динара Нуратдинова. ХӘЗИРГИ КҮНДЕГИ БАҚСЫШЫЛЫҚ ӨНЕРИНИҢ РАЎАЖЛАНЫЎЫ ХӘМ ОНЫҢ ЖАСЛАР ТӘРБИЯСЫНДАҒЫ ӘХМИЙЕТИ.....	49
Xalmuratova Azoda. BAXSHI, JIROVCHILIK MAKTABLARINING RIVOJLANISH TARIXI.....	52
Orazbaeva Dilnaz, Tolibaeva Gulmira. QARAQALPAQ MILLIY ALAMOYNAQ DUWTARINDA ATQARILATUGIN QOSIQLARDIN JASLAR TARBIVASINDAGI ROLI.....	55
Н.П. Кудайбергенов, Л.М.Махамматдинова. Қобыз саз әспабы хаққында аңыз әпсаналар.....	58
2 СЕКЦИЯ: ДӘСТАН АТҚАРЫЎШЫЛЫҚ ШЕБЕРЛИГИНИҢ РАЎАЖЛАНЫЎЫ.....	62
Matyoqubov Batir. DOSTONLARDA NAG'MA VA NOMALARINING O'RNI	62
Сариев Санъат. ХОРАЗМ ДОСТОНЧИЛИГИНИҢ ЎЗИҒА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.....	65
Даулетбаев Талғат. ҚАХАРМАНЛЫҚ ХӘМ АШЫҚЛЫҚ ДӘСТАНЛАРДА	69

AN'ANAVIY IJRONING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Norova Shoira Umrzoqovna

Buxoro davlat universiteti San'atshunoslik fakulteti

Musiqqa ta'limi kafedrası katta o'qituvchisi

Musiqiy merosimizning daslabki turlarining paydo bo'lishi eramizgacha bo'lgan asarlarga to'g'ri keladi. Tarixiy manbalarning xabar berishicha o'rta davirlarda zarbli, qo'ng'iroqli, va urib chalinadigan sozlardan keng foydalanilgan. Manbalarning bizga xabar berishicha rubobsimon asboblari ham eramizning 2-3 asirlarida Movaronahir xalqlari orasida keng tarqalgan. Afsuski,

Islomgacha bo'lgan O'rta Osiyo xalqlari musiqiy madaniyati haqida malumot beruvchi manbalar nihoyatda kam. Zarbli sozlar sulolasiga mansub rubob sozi o'zbek xalqi musiqiy hayotining bezab turgan sozlaridan biridir. Rubob haqidagi malumotlarni 10-17 asrlarda yozilgan risolalardan topamiz. Manbalarda malum bo'lishicha Movaronahirda rubob sozi mavjud bo'lganligi bazi manbalarda ko'rsatib o'tilgan. U burchak shaklida bo'lib, kamonli sozlardan sanalgan. Cholg'u asboblarning birdona simi bo'lgan. Roviylar, qisaxonlar o'zlari himoya qiladigan rioya va qissalarning musiqiy qisimlarining musiqiy qisimlarini manashu soz orqali ijro etilgan.

Diqqatga sazovor tomoni shundaki, bizning davrimizda ham aksaryat arab mamlakatlarida bo'lgani kabi roviylar ham o'z ijrolarida "Reboba" sozidan keng foydalaniladilar. Shu o'rinda roviylar haqida ikki og'iz so'z: Roviylar__rioyat qiluvchi demakdir, u o'zi rivoyat qiladigan voqelikni tasirchanligining kuchaytirish maqsadida turli xalqlar kuylaridan foydalanganlar. Roviylar o'zining manashu fazilatlari bilan bizning baxshilarimizga o'xshab ketadilar. Tarixdan shu narsa malumki, 12-13 asrlarda kamonli sozlar orasida rubob sozi ham bo'lgan. Ushbu soz 12-asrda Mavlaviy xalqlarining barchasida sevib kelingan. Mavlaviy vakillarining aqidasi ko'ra rubob sozining har bir burchagi malum bir ramziy ma'no kasb etgan, mavlaviylar aqidasi ko'ra birinchi burchak – sharq, ikkinchi burchagi – g'arb, uchinchi burchagi – janub, va to'rtinchi burchagi – shimol ma'nolarini anglatgan. Keyinchalik ushbu sozning olti burchak shaklida qaytadan yasadilar. Bunda 5 – burchak yer satxi va 6 – burchak, osmon ma'nolarini bildirgan. Shubhasiz bu burchaklarda tasavvufni ma'nolari mavjud. Bu soz tuzilishi jihatidan ma'lum darajada ruboblar sulolasiga o'xshaydi. Qashqar rubobi taxminan 14 – 15 asrlarda ansambllar tarkibida paydo bo'la boshlaydi. Rubobning dastlabki ko'rinishi hozirgilardan kichikroq bo'lgan. Pardalari ichakdan tayorlangan maxsus moslama bilan bog'langan va yumshoq narsa bilan chertib chalinadi. 19 – asrga kelib rubob ancha takomillashtirildi, uning simlari 4 ta va pardalari 18 taga yetkazildi. 19 – asrning oxiri va 20 – asrning boshlarida ro'y bergan turli tarixiy va siyosiy o'zgarishlar tufayli ananaviy ijrochiligimizda ham qator yangiliklar paydo bo'la boshladi. 20 – asrning 20 – yillarigacha o'zbek musiqasi rivojida turli ananaviy ijrochiligining ta'siri kuchayib boradi. 1917 – 50 – yillarida esa, o'zbek musiqasining taraqqiyotida rus musiqasi qayta tasir ko'rsatdi. Bu tasir o'z navbatida amademik ijro negizini tashkil etuvchi soz va ovozda ham tashkil etadi. 1930 – 40 –yillariga kelib moxir sozanda Muhammadjon Mirzaev tomonidan rubob cholg'usiga ipak simlar o'rniga matap simlar taqiladi. 50 – yillarda rubob dastasida bog'langan pardalar o'rini yopishtirilgan metal qismlar egalladi.

Atoqli adabiyotshunos olim va musiqamiz bilimdoni Adurauf Fitratning "O'zbek klasik musiqa tarixi" kitobida rubob haqida quydagilar yozilgan: yozuvchisi malum bo'lmagan bir "musiqiy tarixcha" sizda rubobning Sulton Muhammad Xorazimshoh tomonidan Xorazimda paydo bo'lganligi yoziladi. Bu kitobni ko'rganim kun men ham shunga suyangan edim. Biroq yigirmanchi yillarda Hindistondan keltirilgan "sorang" ismli bir cholg'uning rubobga

o'xshashligi meni shoshirgan edi. So'ngra qo'limga tushgan bu cholg'uning Darvish Aliyning "Risolayi musiqiy"ida bu cholg'uning Balxda yasalg'ani, Muhammad Xorazimshoh zamonida Xorazimda rivoj topgani ko'rsatiladi. Bu cholg'uning gavdasini to'rt asosiy qisimga bo'lmoq mumkindir. Qorin, ko'krak, bo'yin, bosh qorin, ko'krak ham bo'yin qismlarining uchasi bir bo'lak tut yog'ochdan "Kozma" yo'li bilan yasaladi. Bosh qism so'ngra yasaliib sopga yopishtiriladi.

O'zbek cholg'uchiligida ko'p sozlar qatori qashqar rubobi ham alohida o'rin tutadi. Bu cholg'u asbobi o'zining jarangdorligi va kishi qalbiga yaqinligi, o'rganishi va chalinishi jihatidan birmuncha qulaylikka ega ekanligi bilan xalqimizning sevimli cholg'u asbobidan biriga aylanib qoldi. Muhammadjon Mirzaev, Ergash Shukrulaev, Abbas Bahromov, Ari Boboxonov, Sulaymon Paxalov, Qobil Usmonov, Adxam Xudoyqulov, Toxir Rajabov, Rifatullo Qosimov singari mohir sozandalar qashqar rubobini xalqimiz ichida ommalashib ketishi va yanada sevimli bo'lishida katta hissa qo'shadilar. Yuqorida nomlari keltirilgan qashqar rubobining atoqli sozandalari respublikada o'ziga xos ijrochilik maktabini yaratdilar. Shu bilan birga ular Markaziy Osiyo respublikalari mamlakatlarida ushbu mutaxassislik bo'yicha sozanda – pedagoglarni tayorlashda ham katta jonbozlik qildilar.

Darhaqiqat, hozirgi kunda qashqar rubobi nafaqat ananaviy musiqa balki jahonning barcha xalqlari, shuningdek kompazitorlari tomonidan yaratilgan musiqiy asarlar ijro etishiga qodir sozlardan biriga aytiladi. Darveshali changining "Risolai musiqiy", Abdurauf Fitratning "O'zbek kilasik musiqasi sozlari", F Karomatovning "O'zbek cholg'u musiqasi" T. S. Vizgonning "O'rta Osiyo musiqa cholg'ulari", A. Exgorning "Musiqiy etnogirafg materiallari", G. Pugachenkova, L. Rempelning "O'rta Osiyo sanati ocherki", I. Petrosiyaning "Cholg'ushunoslik" singari qator ilmiy monografiyalarida o'zbek xalq cholg'u sozlari qatori qashqar rubobi haqida ham muhim malumotlar mavjud. Aslini olganda rubob sozi haqidagi malumotlar, ta'rif – tavsiflar O'rta Osiyoning yirik mutafakirlari A. Firdavsiy, A. Rudakiy, A. Bedil, A. Navoiy, Bobur singarilarning ijodida uchratish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Норова Шоира Умрзаковна ОБУЧЕНИЕ СТУДЕНТОВ В ДУХЕ УВАЖЕНИЯ К НАЦИОНАЛЬНЫМ ЦЕННОСТЯМ ПОСРЕДСТВОМ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ // Наука, техника и образование. 2021. №2-2 (77).
2. Shoira Umrzoqovna Norova MUSIQA MADANIYATI DARSLARINING XUSUSIYATI VA TUZILISHI // Scientific progress. 2021. №5.
3. Norova Shoira Umurzoqovna. (2021). METHODS OF PERFORMANCE BY MUSICAL INSTRUMENTS. *European Scholar Journal*, 2(9), 55-56.